

Hazîni, **Menba'u'l-Ebhâr fi Riyâzi'l-Ebrâr**, (hzl.: Mehmet Mâhur Tulum), İstanbul 2009, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 45, ISBN: 978-9944-761-77-2, 440 s.

Halit BİLTEKİN*

Hazîni, 1533-34'te Özbekistan'ın Surhanderya vilâyetinin Karatag ırmağı boylarında kurulmuş Çegâniyân diğer adıyla Hisâr-ı Şâdmân şehrinde doğmuştur. Yesevîliğin son şeyhi olan Hazîni, iyi bir eğitim almış, Doğu ve Batı Türkçesine vâkıf, Arapça ve Farsçayı şiir yazabilecek derecede öğrenmiş, tefsir, hadis başta olmak üzere İslâmî ilimlerde derin bilgisi bulunan, edebiyat, siyasi tarih ve tasavvuf tarihi konularında geniş bilgi sahibi âlim bir şahsiyettir. Bugün Hazîni'nin elimizde *Farsça Divanı*, *Hüccetü'l-Ebrâr*, *Tesellâ'ü'l-Kulûb* adlı iki Farsça eseri, Yesevîlik ve tarikatlar tarihi hakkında kaleme aldığı *Cevâhirü'l-Ebrâr min Emvâci'l-Bihâr*, *Menba'u'l-Ebhâr fi Riyâzi'l-Ebrâr* adlı iki Türkçe eseri vardır.

Tanıtacağımız kitap Hazîni'nin 1586 yılında kaleme aldığı Yesevîlik ve tasavvuf tarihi açısından son derece önemli olan *Menba'u'l-Ebhâr fi Riyâzi'l-Ebrâr* adlı eserinin Mehmet Mâhur Tulum tarafından "Giriş", "Dil Notları", "Yorumlu Geniş Özet", "Tıpkıbasım", "Trankripsiyonlu Metin", "Özel Adlar İndeksi" bölümleri eklenerek hazırlanmış filolojik neşridir.

Kitap, "İçindekiler (s.5-8)", "Önsöz (s.9-10)", "Giriş (s.11-18)", "Çevriyazı Alfabeti (s.19-20)", "Metnin İmlâsı ve Dili Üzerine Notlar (s.21-48)", "Metnin Yapısı ve Yorumlu Geniş Özeti (s.49-108)", "Tıpkıbasım ve Transkripsiyonlu Metin (s.109-431)", "Özel Adlar Dizini (s.433-441)" ve "Yaralanılan Kaynaklar (s.439-440)" bölümlerinden oluşmaktadır.

Kitabın "Giriş" bölümünde "Hazîni", "Menba'u'l-Ebhâr", "Yayım Metodu Hakkında" adlı kısımlar yer almaktadır. "Hazîni" kısmında yazarın hayatı; "Menba'u'l-Ebhâr" kısmında eserin nüshası, dili ve muhtevası; "Yayım Metodu" kısmında ise metnin hazırlanış yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir. *Menba'u'l-Ebhâr*, dili bakımından oldukça önemli bir eserdir. Sayın Tulum, "Eserde Arapça ve Farsça kelime gruplarına Türkçe cümlelerin unsurları olarak çok geniş ölçüde yer verilmiş, birçok yerde konteks, üç dil -Türkçe, Arapça ve Farsça- ile kurulmuştur. Bu yönüyle *Menba'u'l-Ebhâr*, 'karma dilli' bir eserdir (s.14)" ve "Doğu Türkçesi'nin söz hazinesi, morfolojik şekilleri ve cümle tipleri Batı Türkçesi ile birlikte karışık hâlde kullanılmıştır. Eser, iki Türk lehçesinin katışımından meydana geldiği için 'karışık dilli'dir (s.14)" tespitleriyle eserin 'karma ve karışık dilli' bir eser olduğunu belirtmiştir. Eser bu yönüyle Türk dilinin önemli eserlerinden biridir. Ayrıca eser, Yeseviyye tarikatının âdâb ve erkâmı, dört halifeden yayılan ana tarikatlar, bu tarikatların şeyhleri, Yeseviyye ve Nakş-bendiyye silsileleri, veli kıssaları, tasavvufî terimler, edebiyat tarihi hakkında içerdiği bilgiler bakımından da oldukça önemlidir.

Kitabın "Metnin İmlâsı ve Dili Üzerine Notlar" adlı bölümü "İmlâ ve Fonoloji", "Söz Dizimi", "Söz Dağarcığı" kısımlarından oluşmaktadır. "İmlâ ve Fonoloji" kısmında seslendirmelerde kullanılan işaretler, Türkçe tabanlarda ünlülerin harfle gösterilmesi, bazı ünsüzlerin yazımında görülen dikkat çekici özellikler, yabancı kelimelerde uzun ünlülerin kısalması, faktitif ekinin yazımı, /l/nin ses değeri, çokluk eki, -IİK isim yapma eki, iyelik ekleri, pronominal n, hâl ekleri, zamirler, edatlar, isim fiiller, şahıs ekleri, kip ekleri, partisip ekleri, gerendium ekleri konularında metinden seçilmiş örneklerle bilgiler verilmiştir. "Söz Dizimi" kısmında Hazîni'nin eserindeki cümle yapısı üzerinde durulmuş, Türkçe kelimelerle kurulmuş Farsça tamlama ve birleşik sıfatlardan örnekler gösterilmiştir (reşhat-alici-i ke's-i vüsûl, kazan-i küşâde-dehân, Tengri-nemây vb.). "Söz Dağarcığı" kısmında ise, Doğu Türkçesi kaynaklı sözlerin bir listesi yapılmıştır.

Sayın Mehmet Mâhur Tulum, kitabının "Metnin Yapısı ve Yorumlu Geniş Özeti" bölümünde transkripsiyonlu metnini hazırladığı *Menba'u'l-Ebhâr*'ın bölüm bölüm açıklamalı, yorumlu geniş bir özetini yapmıştır. Burada Sayın Tulum, transkripsiyonlu metne ilave ettiği bölüm başlıklarını kullanarak eseri konularına göre bölümlendirmiş, eseri satır satır özetlemiş, gerekli yerlerde eserden alıntılar yaparak bilgiler vermiştir. Bu bölüm, 'karma ve karışık dilli' olan eserin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

* Dr, Anadolu Üniversitesi.

“Tıpkıbasım ve Transkripsiyonlu Metin” bölümünde de eserin Süleymaniye Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Koleksiyonu No: 1425’te kayıtlı tek nüshasının tıpkıbasımını ile transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Sayın Tulum, bu bölümü çift numaralı sayfalara tıpkıbasım tek numaralı sayfalara transkripsiyonlu metin gelecek şekilde düzenlemiştir. Bu düzen okuyucunun hem Arap harfli metni hem çevriyazılı metni bir arada görmesi bakımından oldukça faydalı olmuştur. M.M.Tulum, transkripsiyonlu metne imlâ işaretleri de eklemiş, bunun yanında eserin seslendirilmesinde fonolojik yorumlama yoluna da gitmiştir. Transkripsiyonlu metinde imlâ işaretlerinin kullanılması metnin anlaşılmasında oldukça fayda sağlamıştır. Ayrıca transkripsiyonlu metne orijinal metinde bulunmayan bölüm başlıkları da ilave edilmiştir böylece eser bölümlere ayrılmıştır.

“Tıpkıbasım ve Transkripsiyonlu Metin” bölümünden sonra gelen “Özel Adlar Dizini” bölümünde metin kısmında geçen, kişi ve yer adlarının alfabetik bir dizinine yer verilmiştir.

Böyle büyük emek mahsulü olan metin neşri çalışmalarında bazı yanlışlıkların ve eksikliklerin olmaması mümkün değildir. Bu yanlışlıkları ve eksiklikleri, sonraki yayınlarda düzeltilebileceği düşüncesiyle şu şekilde sıralayabiliriz:

Okuma Yanlışları¹:

mezheb<in> (131): mezheb-i; *ādāb ve* (135): ādāb u; *Ḥulk-i dīn* (165): Ḥalkıdın; *zıkr-i siyāhī* (199): zıkr siyāhī; *sevābrā’şkestem* (199): sīvā ber-işkestem; *kālībī* (213): kalebī; *müstenidī* (259): müstenedi; *Derher emr* (261): Der-hirās; *leb-ḥuşk* (267): leb ḥuşk; *be-evzān* (271): be-ū zān; *a’lām-i* (317): i’ lām-i; *cāngāhda* (327): cān-kāhda; *ḳavānīn ve āyīn-i* (369): ḳavānīn ü āyīn-i; *sāyil ve* (407): sāyil ü; *ḳabāb* (421): ḳıbāb;

Çevriyazı Yanlışları:

sipāh (s.115): sipās; *Cebre’ile* (129): Cebre’ile; *‘Osmān* (129): ‘Oşmān; *eimme-i* (129): e’imme-i; *Taālā* (137): Ta’ālā; *leālī-i* (139): le’ālī-i; *Çār yār-i* (153): Çār-yār-i; *sudūr ü zuhūr* (157): şudūr ü zuhūr; *inḳitā’i* (159): inḳitā’i; *Çehār Yār-i* (165): Çehār-Yār-i; *ḳām-yābı* (171): kām-yābı; *‘urefā-yi* (181): ‘urefā’-i; *zākirni* (183): zākirni; *zıkr-i* (199): zıkr-i; *fuḳārā-i* (199): fuḳarā-i; *da’visine* (200): da’visine; *be-ḥaḳ* (207): be-Ḥaḳ; *ḥavāşş* (207): ḥavāşş; *sāḳıt* (223): sāḳıt; *meftūh* (231): meftūh; *āzābü’l-ḳabr* (233): ‘azābü’l-ḳabr; *ḥayrān* (235): ḥayrān; *mezelletdin* (235): mezelletdin; *Ḥāzret-i* (239): Ḥāzret-i; *Şavābı* (243): Şavāb[1]; *mużtar* (259): mużtar; *rabtet ‘imāret* (261): rabtet ‘imāret; *dehend* (265): dihend; *mulūk* (267): mülük; *fuzūl* (269): fuzül; *ka’betü’l-meczūm* (277): Ka’betü’l-meczūm; *bihār-i* (277): bihār-i; *ādāb* (281): ādāb; *zāt-ı* (287): zāt-ı; *tābeḳa’r-ı* (287): tābeḳa’r-ı; *Bi’z-żarūrī* (309); Bi’z-żarūrī; *bey’āt* (323): bey’at; *şāḫīḥü’n-neseb* (329): şāḫīḥü’n-neseb; *taḫtgāh-i* (331, 337): taḫtgāh-i; *Ebü’l-mużaffer* (337): Ebü’l-mużaffer; *taḫt-i* (339): taḫt-i; *güzeşt* (343): güzeşt; *muta’şşibīn* (347): muta’aşşibīn; *ḥıfz* (355): ḥıfz; *vāli-i* (357) vāli-i; *reh-nümāya* (357); reh-nemāya; *mürād* (357): murād; *müslimin* (361): müslimīn; *dāim* (363): dāyim; *der-sī ü çehār* (371): der-sī vü çehār; *ez-gurbet* (373): ez-ğurbet; *müteḳāzī-i* (379): müteḳāzī-i; *nemā-i* (379): nemā-yi; *fuzālā-yı* (379): fużalā-yı; *isti’lāsı* (383): istilāsı; *ka’be-i* (385): Ka’be-i; *eḳālīmīnde* (385): eḳālīmīnde; *maḫzenīnde* (399): maḫzenīnde; *şeḳāleyni* (415): şeḳāleyni; *fermān-ı kūn* (421): fermān-ı “kūn”; *çār yār* (421): çār-yār; *çār ten* (421): çār-ten.

Mehmet Mâhur Tulum’un hazırladığı bu kitabı, Türk dili çalışmalarına ve tasavvuf tarihine önemli katkılarda bulunan, ayrıca filolojik neşrin esaslarının uygulandığı modern bir çalışma olarak değerlendirmek gerekir.

¹ İtalik dizilen örnekler kitaptan alınan şekillerdir.